

על הספר - מדריך למורה

הספר הוא מקשה אחת, וכולל את כל אבני הבניין הבסיסיות של השפה העברית ברצף מובנה מן הקניית האלפבית ועד הקניית הפועל הסביל.

הקריאה והכתיבה

אותיות הדפוס ואותיות הכתב מוקנות בו זמנית, וראשונות מוקנות האותיות שיש ביניהן דמיון צורני (ר/ה, ה/ו וכד'). בד בבד עם הקניית התנועות מתחיל תרגול הקריאה. בתחילת לימוד הקריאה התלמיד קורא מילים לועזיות באותיות דפוס וכתב בו זמנית. כשם שילדים הלומדים לקרוא קוראים מילים בשפתם ולא בשפה זרה, כך התלמיד קורא מילים לועזיות שהוא מכיר ויודע. בדרך זו התלמיד מתמקד ברכישת מיומנות הקריאה בלבד, ואין הוא נדרש לשלב תהליכי למידה נוספים (הבנה, הפנמה וידיעה), שהוא נזקק להם כאשר הוא קורא מילים חדשות בשפה העברית.

בתוך כך המורה מקנה את התבניות הבסיסיות והראשוניות של השפה: כינויי הגוף, שמות העצם (מורה, תלמיד, עולה), שמות התואר (חדש, טוב), הפעלים (לומד, עובד, גר) ומילות השאלה (איפה + ב, מאין + מ, מי, מה).

התלמיד קורא וכותב מילים יחידות בעברית, ובהדרגה הוא קורא משפטים וקטעים קצרים שמופיע בהם האוצר הלשוני אשר הוקנה בכיתה.

קטעי הקריאה, הדיאלוגים והתרגילים בתחילת הספר נכתבו באותיות כתב ובאותיות דפוס לסירוגין במכוון. זאת כדי לחזק ולבסס את השליטה באותיות הדפוס ובאותיות הכתב בד בבד עם הקניית תבניות לימוד חדשות. בתוך זמן קצר התלמיד שולט בשתי המיומנויות החשובות להמשך הלמידה: הקריאה והכתיבה.

יחידת הלימוד

יחידת הלימוד כוללת מרכיב דקדוקי, קטע קריאה ותרגול. **המרכיב הדקדוקי** עשוי להיות תבנית לשון ("מוצא חן בעיניי" למשל), מילת יחס, מילת קישור, שם הפועל, זמן עבר, גזרה וכד'.

קטע קריאה: אחד העקרונות שהנחו אותי בכתיבת הספר, היה לכתוב קטע קריאה לכל מרכיב דקדוקי נלמד. זאת לא רק משום שהטקסט מעשיר את ידיעותיו של התלמיד ובודק את יכולתו להבין את הנקרא, אלא בעיקר משום שהאוצר הלשוני בטקסט מעוגן במשפטים המצטרפים ליחידה רעיונית אחת. המרקם האסוציאטיבי בטקסט מסייע ללומד לזכור את החומר הנלמד ואת אוצר המילים החדש.

נוסף על כך, הטקסט משמש בידי המורה כלי להפעלת מיומנות הדיבור בכיתתו. שאלות שאלות על הטקסט ודיבוב התלמיד להשיב מפתחים את כשירותו התקשורתית של התלמיד.

התרגול אינו רק של התבנית הנלמדת, אלא גם של האוצר הלשוני החדש המופיע בקטע הקריאה. הטבלאות הן חלק מן התרגול, ונועדו לסייע לתלמיד להכיר את המבנים הצורניים בשפה העברית. בשל היותה צורה ויזואלית, הטבלה מוסיפה ממד של בהירות וסדר בעבור התלמיד.

האוצר הלשוני

האוצר הלשוני בספר עשיר ומגוון, והוא כולל מבעים שימושיים מחיי היום-יום. ככלל, האוצר הלשוני המופיע בקטעי הקריאה אינו נלמד באופן חד-פעמי, אלא חוזר בקטעי הקריאה ובתרגילים לאורך כל הספר. לדוגמה: בתחילת הספר הפועל "נוסדה" מופיע בקטע הקריאה על העיר כפר-סבא. לכל הדעות זהו פועל קשה ללימוד, אלא שבהקשר הטקסטואלי הוא מתבקש. לכן הפועל נלמד כמילה (כלומר רק תרגומו נדרש, בלי להתייחס לצורתו הסבילה ולנטייתו לפי הבניין והגזרה). עם זאת אין הפועל "נוסדה" נזנח ונשכח. הוא מוזכר שוב בקטע הקריאה על המושב נהלל, ואז הוא כבר אינו חדש ללומד. בהמשך הוא מופיע בשלישית בקטע על העיר בני-ברק, ובשלב זה התלמיד מפנים אותו.

חזרה, הרחבה ועיבוי

חזרה, הרחבה ועיבוי מקדמים את הלומד, מעשירים את ידיעותיו ומסייעים לו לשנן חומר שכבר נלמד.

לדוגמה, הפועל "נמצא":

התלמיד יוצא נשכר כאשר הוא לומד את הפועל "נמצא" ואת התבנית "יש/אין ב..." בצמידות. אך טבעי הדבר ללמוד שבעברית אומרים: "יש לוח בכיתה" לעומת "דניאל נמצא בכיתה". יתר על כן, בדרך זו אפשר למנוע מן התלמיד להטמיע את השגיאה הנפוצה "יש ריטה בכיתה", כאשר למעשה הוא רוצה לומר כי ריטה נמצאת בכיתה. לאחר ההקניה הראשונית הכוללת תרגול, התלמיד נחשף בשנית לפועל "נמצא" בעת הלימוד על ארבע רוחות השמים. אז הוא לומד כי "אילת נמצאת בדרום". לאחר מכן מופיע תרגיל מילוי ("קלוז") על ירושלים, ובו התלמיד לומד על העיר, רוכש אוצר לשוני חדש ובתוך כך מיישם את השימוש בתבנית "יש/אין ב..." ובפועל "נמצא". בשלב הזה התלמיד מפנים באופן מוחלט פועל זה.

דוגמה נוספת היא פעולת הדיבור "הזמנה":

לראשונה נלמדת פעולת דיבור זו בשיחה "דורון מתקשר ומזמין טכנאי". בלימוד זמן העתיד הנושא חוזר ונלמד בהרחבה בשיחה "הזמנה למפגש", ועל האוצר הלשוני החדש נוסף הפועל "יתקיים". בלימוד הסביל נלמדות הצורות "יערך" ו"מוזמן" בשיחה "חנוכת בית". העיקרון של חזרה תוך כדי הרחבה ועיבוי עובר כחוט השני לאורך כל הספר בכל נושאי הלימוד.

זמן העבר

ככלל, העבר נלמד על פי חלוקת הגופים לשתי קבוצות (גוף שלישי והגופים ראשון ושני) בשל הדמיון בנטייתם.

כניסת התלמיד אל "עולם העבר" נעשית בשלבים ובהדרגה:

- ראשון נלמד הפועל "להיות" בעבר כצורה יחידה, ללא שיוך לבניין ולגזרה. זאת בשל נחיצותו מחד גיסא וכדי להכין את התלמיד ללימוד זמן העבר מאידך גיסא.

2. שנייה נלמדת **גזרת ע"ו** בבנין פעל משני טעמים:

- א. התלמיד מפנים גזרה זו במהירות וללא קושי בשל היותה קלה ופשוטה.
- ב. גזרה זו היא כלי לשינון הסיימות הקבועות של זמן עבר ולהפנמתן.

3. **העבר בחתך רוחב בבניינים הפעילים ובגזרת השלמים.**

כאמור, בתחילה מוקנה הגוף השלישי, ולאחריו מוקנים הגוף הראשון והגוף השני. בתוך זמן קצר התלמיד לומד להכיר את צורות העבר בבניינים השונים. לאחר ההקניה והתרגול לימוד זמן העבר לא תם ולא נשלם; בלימוד הגזרות משולבים נושאי לימוד חדשים, כאשר המטרה הגלויה היא לימוד נושא דקדוקי חדש, והמטרה הסמויה היא תרגול זמן העבר. למשל: הקטע "מתנדבת בקיבוץ" נכתב לצורך לימוד הנושא הדקדוקי "שמות הילידים" (ישראלי, ישראלית). באופן ישיר התלמיד לומד את שמות הילידים, אולם מטרתו הנוספת של הקטע היא לתרגל את זמן העבר ולחזק את התלמיד בנושא זה. על המורה לחזור ולתרגל ללא לאות את הפעלים החדשים המצויים בקטע כגון התרגלתי, נרשמתי, החלטתי (בשם הפועל, בהווה, בעבר ובכל הגופים). כל זאת כדי לסייע בידי התלמיד להפנים את צורתו של זמן העבר בעברית. ראוי לציין, כי הוראת זמן זה בחתך אורך (לפי הבניין והגזרה), שהייתה נהוגה בעבר, הגבילה את הלימוד והצרה את צעדי הלומד והמלמד. לעומת זאת הוראת העבר בחתך רוחב, הנוהגת על פי תוכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך, מרחיבה את יריעת הלימוד ומאפשרת לצקת לתוכה תכנים מתחומים רבים ומגוונים. בכך הלימוד נעשה מעניין ומאתגר יותר הן בעבור התלמיד והן בעבור המורה. בדרך זו התלמיד נחשף לאוצר לשוני עשיר ומגוון, ובכך הוא מעשיר את אוצר המילים שלו וגם את ידיעותיו. כמו כן שיטה זו מקצרת את זמן הלימוד של זמן העבר ותורמת רבות להתקדמות התלמיד.

4. **הגזרות**

- א. ראשונה נלמדת גזרת ל"ה בבניין פעל (הנקרא גם בניין קל) כיוון שבבניין זה הנטייה של העבר קלה ופשוטה בהשוואה לבניינים האחרים. כמו כן התלמיד כבר רכש והפנים את הפועל "להיות" בזמן עבר, דבר המקל על לימוד גזרה זו.
- ב. אחד השיקולים לקביעת מיקומן של הגזרות בספר הוא רמת הקושי הלשוני של קטעי הקריאה. כך למשל, שתי הגזרות בבניין הפעיל פ"נ וע"ו ממוקמות בספר לפני גזרת פ"ג בבניין הפעיל. זאת כיוון שדרגת הקושי של הטקסט "תאטרון גשר", אשר נכתב לצורך הוראת הפעיל פ"נ וע"ו, נמוכה מזו של הטקסט "סיפור גן העדן", שבעזרתו נלמד הפעיל פ"ג.
- ג. הוראת שתי הגזרות (הפעיל פ"נ וע"ו) זו לצד זו מסייעת בידי התלמיד לראות את המשותף להן (הבניין) ואת השוני ביניהן (הגזרה). כך התלמיד לומד להבחין בין "מכיר" ל"מבין" ובין "הפרתי" ל"הבנתי".

זמן העתיד

- המורפולוגיה של זמן העתיד מורכבת מתבנית הנגזרת משם הפועל בתוספת תחיליות (אותיות אית"ן), ולגופים את, אתם/והם/ נוספות גם סיומות.
- על כן לימוד העתיד נעשה בחתך רחב לפי:
1. הדמיון הצורני של גזירת העתיד משם הפועל.
 2. חלוקה של הגופים על פי נטייתם לשתי קבוצות:
באחת קיימות התחיליות בלבד (אני, אתה, הוא, היא, אנחנו), ובשנייה נוספות על התחיליות גם סיומות (את, אתן/ו, הם/ן).

השלבים בלימוד זמן העתיד:

- כהכנה נלמדים סימני העתיד (אותיות אית"ן והסיומות), וכמו בזמן העבר זמן העתיד של הפועל "להיות" מוקנה כצורה יחידה, ללא שיוך לבניין ולגזרה.
- מכאן ואילך לימוד העתיד נעשה בהדרגה, מן הקל אל הקשה.
1. יחידת הלימוד הראשונה כוללת את העתיד בגזרת ע"ו בבניין פעל ובבניין הפעיל (גזרת השלמים, פ"נ, ע"ו, פ"י) מפני שבגזרות אלו העתיד נגזר משם הפועל בדרך זהה: השמטת סימני שם הפועל (ל/לה) והוספת התחיליות והסיומות.
פעל ע"ו ← לגור ← גור ← אגור, תגור, תגור...
הפעיל שלמים ← להרגיש ← רגיש ← ארגיש, תרגיש, תרגיש...
הפעיל פ"נ ← להכיר ← כיר ← אכיר, תכיר, תכיר...
הפעיל ע"ו ← להבין ← בין ← אבין, תבין, תבין...
הפעיל פ"י ← להוסיף ← וסיף ← אוסיף, תוסיף, תוסיף...
הפועל "יכול" (הנלמד כפועל יחיד ללא שיוך לבניין ולגזרה) נכלל ביחידה זו מכיוון שגם בפועל זה אותיות אית"ן מנוקדות בתנועה אחת - תנועת השורוק ← אוכל, תוכל, יוכל...;
 2. יחידה הלימוד הבאה כוללת את הבניינים פיעל, נפעל והתפעל.
למעט גוף ראשון יחיד, שבו ניקודה של התחילית "א" אינה תואמת את צורתו של שם הפועל, הרי גם כאן מתרחש התהליך של השמטת סימני שם הפועל והוספת התחיליות והסיומות.
לְדַבֵּר < דַּבֵּר ← אתה תְּדַבֵּר, הוא יְדַבֵּר, את תְּדַבְרִי, אבֵּל: אני אֲדַבֵּר.
לְהִתְלַבֵּשׁ < תִּלְבַּשׁ ← אתה תִּתְלַבֵּשׁ, הוא יִתְלַבֵּשׁ, את תִּתְלַבְשִׁי, אבֵּל: אני אֲתְלַבֵּשׁ.
לְהִיכַנֵּס < יִכַּנֵּס ← אתה תִּיכַנֵּס, הוא יִיכַנֵּס, את תִּיכַנְסִי, אבֵּל: אני אֲיִכַנֵּס.
 3. לאחר מכן נלמד בניין פעל בגזרת השלמים על שתי צורותיו: צורת האפעול וצורת האפעל.
צורת האפעול נגזרת אף היא משם הפועל (השמטת ל' משם הפועל).
לְכַתּוֹב < כָּתוּב ← אתה תִּכְתּוּב, הוא יִכְתּוּב... אבֵּל: אני אֲכַתּוּב.
שתי הצורות (אפעול ואפעל) קיימות בקבוצת העתיד הראשונה (הגופים אני, אתה, הוא, היא, אנחנו) – אֲכַתּוּב, תִּכְתּוּב לעומת אֲלַמַּד, תִּלְמַד.
צורת העתיד של הקבוצה השנייה (הגופים את, אתם/ו, הם/ן) זהה גם באפעול וגם באפעל (תִּכְתְּבִי, תִּלְמְדִי).
- כמו בבניינים נפעל והתפעל, בבניין פעל (אפעול ואפעל) התחילית "א" מנוקדת בסגול, ויתר התחיליות מנוקדות בחיריק.

4. בהמשך נלמדות הגזרות החשובות דוגמת פעל ל"ה, פ"נ, פ"י וכו'.
לימוד העתיד משולב בקטעי קריאה ובשיחות שנכתבו לצורך תרגול זמן זה והפנמתו.

מילות היחס בנטייה - סדר הוראתן

- ראשונה נלמדת מילת השייכות "של" בנטייה בשל חשיבות השימוש בה"א הידיעה (התבנית "ה... שלי, שלך" וכו'). כמו כן היא סוללת את הדרך ללימוד הנטייה של מילות היחס.
- מילת היחס "ל" בנטייה קלה ללומד, מאחר שכבר הפנים את נטייתה בלימוד התבנית "יש לי..."
- "עם" בנטייה ניתנת לתרגום, לכן אין התלמיד נדרש להפנים את משמעותה אלא רק את נטייתה.
- מילת היחס "את", אשר נלמדת על דרך ההסבר והדוגמאות ולא על דרך התרגום, אינה קלה ללומד השפה העברית. לכן רק לאחר שהתלמיד מפנים את משמעותה ואת שימושיה ראוי ללמד את נטייתה.
- לאחר שהוקנתה מילת היחס "אצל" נלמדות מילות היחס בשביל, על-יד, מול, בגלל ועוד בחתך רוחב, וזאת כיוון שנטייתן זהה לנטיית "אצל" (בשבילך, על-ידך, מולך, בגללך וכו' – כמו אצלך). נטייתן של מילות היחס האלה היא על דרך נטיית השם ביחיד (אצלי, אצלך – כמו שירי, שירך). שיטת לימוד זו מאפשרת לתלמיד להטות בעצמו מילות יחס אחרות שיפגוש. די אם ייתקל התלמיד בצורה "נגדך" למשל, כדי שיוכל להשלים את הנטייה בעצמו.
- בשיטה של חתך רוחב נלמדות גם מילות היחס שנטייתן על דרך נטיית שם העצם ברבים (עלי – כמו שירי). לאחר שהוקנו מילות היחס "על" ו"אל" בנטייה, אפשר ללמד כמקשה אחת את המילים בלעדך, לפני ואחריך.

הציווי

צורת הציווי היא חלק בלתי נפרד מן השפה העברית. הוראות הפעלה של מוצר, הוראות הכנה של מתכון, הוראות למשתמש במחשב – כולן צורתן ציווי. יתר על כן, כל ההוראות בספרי הלימוד או בבחינות כתובות בציווי.
אי לכך מצאתי לנכון לכלול בספר את הציווי בשתי יחידות לימוד.
ביחידה אחת נלמד הציווי הקצר והשגור דוגמת תן, לך, שב. את צורת הציווי הזאת התלמיד מפנים ומיישם כמו כל הישראלים. ביחידה האחרת נלמד הציווי בצורה מקיפה יותר דוגמת קראו, כתבו, השלימו, עזבו וכד'. לא מצופה מן התלמיד שישתמש בצורות ציווי אלה לאלתר, אולם הכרחי בעיניי שיכיר את צורתן.

ללומד ולמלמד אני מאחלת הצלחה והנאה מן הספר.

ציפי בן-עמי